

ТАЙЛБАР И БЭШЭГ

«Буряад хэлэн» гэхэн курсын ажалай программа хадаа Россиин Федерациин хуралсалай Министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэнэлжэ зохёогдоһон хуралсалай программа болоно:

- Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации» от 29.12.2012 г;
- Закона Республики Бурятия от 13.12.2013 № 240-V «Об образовании в Республике Бурятия»;
- Закона Республики Бурятия от 10 июня 1992 г. №221-ХП«О языках народов Республики Бурятия» (с изменениями и дополнениями);
- Федерального государственного стандарта основного общего образования (утвержден приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г. № 1897 «Об утверждении и введении в действие федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (зарегистрирован в Минюсте России 6 февраля 2015 г., рег. номер 35915);
- приказа Министерства образования и науки Российской Федерации от 29.12.2014 г №1644 «О внесении изменений в приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г №1897 «Об утверждении федерального государственного стандарта основного общего образования»;
- приказа Министерства образования и науки Российской Федерации от 31.12.2015 № 1577 «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования, утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 декабря 2010 г. № 1897» (Зарегистрирован в Минюсте России 02.02.2016 № 40937);
- Федеральных перечней учебников на 2017/2018 учебный год (утверждены приказом Минобрнауки России от 31 марта 2014 г №253 (ред. от 08.06.2015)с изменениями на 26 января 2016 года «Об утверждении федерального перечня учебников, рекомендуемых к использованию при реализации имеющих государственную аккредитацию образовательных программ начального общего, основного общего, среднего общего образования»);
- СанПиНа 2.4.2.2821-10 "Санитарно-эпидемиологические требования к условиям и организации обучения в общеобразовательных учреждениях"» (утверждены постановлением Главного государственного санитарного врача Российской Федерации от 29 декабря 2010 г. №189, зарегистрированным в Минюсте России 3 марта 2011 г., рег.номер 19983)

Россиин эрдэм хуралсалда шэнэ шэглэлнүүдэй нэбтэрэн орожо, бэелүүлэгдэжэ байгаа мүнөө сагта Байгалай регионой хуралсалай эмхинуудтэ буряад хэлэ бэшэг шудалгалгада гүнзэгы анхарал хандуулагдана. Буряад Республикада, Агада ба Усть-Ордада, Улаан-Үдэ хотын хургуулинуудаар турэлхи хэлээ, буряад арадайнгаа оюун бодол, ёһо заншал, соел гэгээрэлые хэргээхэ, хугжөөхэ, дэлгэрүүлхэ талаар хууэй жэлнуудтэ ехэ ажал худэлмэри ябуулагдажа байна.

1992 оной юниин 10-да баталагдаһан «Буряад Республикын арадуудай хэлэнүүд тухай» Хуулийн ёһоор буряад хэлэнэй гүрэнэй хэлэнүүдэй нэгэн болоод байхадань, тус хэлэндэ олонийтын, арад зоной, тэрэ тоодо залуушуулай, хурагшадай хандалга нилээд гүнзэгырнэ. Гиимэһээ багшын үүсхэлдэ, зохоохы ажалда үргэн харгы гаргагдана.

Россиин эрдэм хуралсалда шэнэ шэглэлнүүдэй нэбтэрэн орожо, бэелүүлэгдэжэ байгаа мүнөө сагта Байгалай регионой хуралсалай эмхинүүдтэ буряад хэлэ бэшэг шудалгалгада гүнзэгы анхарал хандуулагдана.

Буряад хэлэнэй багшанарай, хумүүжүүлэгшэдэй урда табигдаха шухала **зорилгонууд**:

- ургажа ябаа залуу үетэндэ эрдэм болбосоролой үндэнэ хууриие гүнзэгыгөөр ба бата бэхээр үгэхэ;

- хурагшадые Буряад республикын гүрэнэй аман ба бэшэгэй хэлэтэй болгохо;
- ниитын болон ажахын хэрэгтэ түрэлхи хэлээ хэрэглүүлжэ хургаха;
- арадайнгаа түүхэ, аман зохеолойнь баялиг, ёһо заншал, соёл болбосорол – эдэ бүгэдэндэ түшэглэн, тэдэниие хургажа, хугжөөжэ, хүмүүжүүлжэ, буряад үндэһэ яһатанай гүнзэгы мэдэрэл бүрилдүүлхэ.

Тус зорилгорнуудһаа дулдыдан, буряад хэлэ заажа байһан багшанарай урда иимэ шухала **эрилтэнүүд** табигдана:

1. Нэн турүүн түрэлхи хэлээ заажа байһан багша хадаа өөрөө хэлэ бэшэгэй талаар үндэр хэмжээнэй эрдэм мэдэсэтэй, болбосорол ехэтэй, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй, тэрэ тоодо буряад хэлэнэй саашанхи хүгжэлтын гол зорилгонуудые гүнзэгыгөөр ойлгохо ёһотой;

2. Хурагшадай эрдэм мэдэсын эрилтэнүүдэй стандарт ба программа шудалжа, багша буряад хэлэ заалгы тусэблэхэ;

3. Хуралсалай жэлэй эхиндэ багша класс бүхэндэ хурагшадай мэдэсэ шадабариин хэмжэээ элирүүлхэ зорилготойгоор хэдэн ондоо түхэлэй шалгалтын хүдэлмэринүүдые дүүргүүлхэ: грамматическа даабаринуудтай диктантнуудые, зохёолго ба найруулгануудые бэшүүлжэ, тестнүүдые дүүргүүлжэ, анкетэнүүдэй асуудалнуудта харюусуулжа болохо; аман шалгалта үнгэргэхэ; үзэгдэһэн темээр шалгалтын асуудалнуудта харюунуудые шагнаха; хөөрэлдөө эмхидхэхэ болон бусад эдэ даабаринуудые дүүргэлгын дүнгүүд хурагшадай мэдэсэ, шадабари, хүгжэлтые гү, али программын эрилтэнүүдһээ гээгдэлхэ зүбөөр гэршэлдэг. Эндэһээ уламжалан, багша класс бүхэндэ хурагша бүхэнтэй хуралсалай жэл соо хэхэ ажалаа багсаан эмхидхэхэ.

4. Хурагша бүхэнэй эрдэм мэдэсын хэмжээн адли бэшэ, тиимэһээ хэшээлэй алишье шатада хурагшын мэдэсын хэмжээндэ тааруугаар даабаринуудые дүүргүүлхэ.

5. Хурагшадые хургаха, хугжөөхэ, хүмүүжүүлхэ зорилгонууд түрэлхи хэлэнэй, уран зохёолой хэшээлнүүдтэ нягта холбоотойгоор элдэб онол аргуудаар, жэшээлхэдэ: интегрированнэ аргаар гэхэ гү, али заагдажа байгаа предметүүд хоорондын харилсаанай аргаар бээлүүлэгдэхэ ушартай. Эндэ 2006, 2011 онуудта гараһан «Буряад хэлэнэй сахим хураха ном» (электронно ном) доторхи тон баян, хэрэгтэй материалнуудые зүбөөр бэе бээтэйнь тааруулан холбожо шадабал, багшанарташье, хурагшадташье нилээд аша үрэтэй ба һонирхолтой байха.

6. Хэлэлгын культура (соёл) дээшэлүүлхэ, гүнзэгырүүлхэ, зохёохы ба холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгын хүдэлмэринүүдые хэшээлэй алишье шатада хараалха, тусэблэхэ.

7. Хурагшадые хургалга, хүгжөөлгэ, хүмүүжүүлгын зорилгонуудые сагай эрилтэдэ таарамаар бээлүүлхын тула, буряад хэлэ ба уран зохёол заажа байһан багшанар өөрынгөө эрдэм мэдэсые, дүй дүршэлые саг үргэлжэ дээшэлүүлжэ, методикодо, психологидо ба дидактикада бии боложо, хэблэгдэжэ байдаг эрдэмтэдэй, шэнэдхэгшэ багшанарай шэнжэлэлгын хүдэлмэринүүдые, шэнэ дурадхалнуудые ба түрүү дүй дүршэл үзэжэ, шүүмжэлжэ, ажал хүдэлмэридөө нэбтэрүүлжэ байха.

Зорилгонууд

1. *Хурагшадые литературна хэлэндэ хургалга.* Абьянуудые зүбөөр үгүүлхэ, үгэнүүдэй лексическэ удхые зүб ойлгохо, удхын сохилто зүбөөр хэрэгдэхэ дадалтай болгохо. Мэдүүлэл соо хэрэглэгдэһэн үгэнүүд хуури байраяа зүбөөр олоһон, удхынгаа талаар бэе бээтэеэ зүбөөр холболдонхой байха ёһотой. Нютаг хэлэнэй онсо илгаануудта анхаралаа хандуулха: алибаа нютагта тус үгые гү, али абяе иигээд үгүүлдэг, харин литературна хэлэндэ иимээр үгүүлдэг гэжэ зэргэсүүлэн ойлгуулха шухала.

2. *Хурагшадай үгын нөөсые арьбажуулга ба мэдүүлэл зохёолгы хүгжөөлгэ.* Уран зохёол, сонин, сэтгүүлнүүдые уншадаг хурагшын хэлэн тодо сэбэр, үгэ баянтай, мэдүүлэлнүүдые зүбөөр найруулха дадалтай байдаг. Хүшэр удхатай үгэнүүдые ойлгуулжа хэрэглүүлхэ шухала, словарна хүдэлмэри хэшээл бүхэндэ эмхидхэгдэжэ байха ёһотой. Хэрбээ хурагшада ойлгогдосогүй үгын байбалнь, «Буряад хэлэнэй сахим хураха ном» соо «Толи» гэһэн бүлэг нээбэл, багшанарай ба хурагшадай хэрэглэхэ 14 зүйлэй толинуудые ашаглан, хэрэгтэй үгэнүүдэй зүб бэшэлгэ, оршуулга, тайлбаринь олдохо аргатай.

3. *Холбоо хэлэлгэдэ хургалга.* Буряад хэлэ заалгын гол зорилгонуудай нэгэн – хүнүүдэй хоорондоо харилсаха арга боломжо гүнзэгырүүлгэ, һанал бодолоо зүбөөр, үгэ баянтайгаар дамжуулха шадабари хүгжөөлгэ. Энэ шадабари болон дадал буряад хэлэнэй, уран зохёолой ба дунда хургуулида үзэгдэжэ байгаа бүхы предметүүдээр хэшээлнүүдтэ хэлэлгэ хүгжөөхэ элдэб даабаринуудые һурагшадаар дүүргүүлхэдэ бэхижүүлэгдэдэг. Зохёолго болон найруулга бэшэхын тула һурагшад хүдэлмэрингөө сэдэб зүбөөр шэлэн олохо, гол удхыень тодоор ойлгохо, юрын гү, али орёо түсэб зохёожо шадаха дүршэлтэй болохо ёһотой. Үгэнүүдэй удхые, тэдэнэй холбоое, хэлэлгын уран аргуудые зүбөөр хэрэглэхэ. Оролто хубияа – шухала хубида, түгэсхэлдэ гуримтайгаар шэнжэлэн орожо, зохёолгоёо бэшэхэ

№	<i>Хэшээлэй сэдэв (Бур хэл.9-1ч)</i>	<i>цаг</i>	<i>Шалгалтын янзонууд.</i>	<i>түсэбөөр</i>	<i>фактич</i>
1-2	Оролто. Хэлэн тухай мэдээн	2			
3-4	Дабталга.Холбуулал.	2	Дабталга.		
5-6	Дабталга. Мэдүүлэл.	2	Дабталга.		
7-8	Дабталга. Обородуудай илгаань.	2	Дабталга.		
9	Диктант: «Аадар».	1	Диктант.		
10	Алдуу дээрэ хүдэлмэри.	1			
11-12	Орёо мэдүүлэл. Орёо мэдүүлэл тухай ойлгосо.	2			
13-14	Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэл.Шэнжэнь, илгаань.	2			
15-16	Үгүүлэл.	2	Үгүүлэл.		
17-18	Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүд.	2			
19-20	Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэлэй шүүлбэри.	2			
21-22	Х.Х.Х. Изложени « Бодол» (Үргэлжэлтэй). Үгүүлэл.	3	Изложени.		
23	Үгүүлэл.	1	Үгүүлэл.		
24-25	Дахалдаһан орёо мэдүүлэл.байгуулгань илгаань.	2			
26-27	Дахалдаһан орёо мэдүүлэл.байгуулгань илгаань.	2			

№	Бүлэгэй ба сэдэбэй нэрэнүүд (Бур хэлэн 9-2ч)	саг	шалгалтын янзанууд	түсэбөөр	фактич
1-2	Дабталга. Дахалдаһан орёо мэдүүлэлэй илгаань.	2			
3-4	Үгүүлэл.	2			
5-6	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл	2			
7-8-9	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлэй янзанууд: нэрлүүлэгшые тодорхойлһон нүхэсэл мэдүүлэл, хэлэгшые тодорхойлһон нүхэсэл мэдүүлэл, нэмэлтые тодорхойлһон нүхэсэл мэдүүлэл.	3			
10-11	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые табилга.	2	Сэглэлтын тэмдэгүүдые зүб табилга.		
12-13	Сэглэлтын тэмдэгүүдые табилга.	2			
14	Шалгалтын диктант.	1	Шалгалтын диктант.		

№п/п	Хэшээлэй сэдэв.	цаг	Шалгалтын янзанууд.	түсэбөөр	фактич
------	-----------------	-----	---------------------	----------	--------

15- 16	Элирхэйлхэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл. Удхань, түхэлынь, үгүүлбэринь.	2			
17- 18	Элирхэйлхэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүдые табилга.	2	Сэглэлтын тэмдэгүүдые зүб табилга.		
19	Шалгалтын асуудалнуудта харюу.	1	Асуудалнуудта харюу.		
20- 21	Үгүүлэл.	2			

	(Бур.хэл. 9-3ч)				
1-2	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлнүүд.Удхань ,түхэлынь, үгүүлбэрин.	2			
3-4	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлнүүдэй илгаань.	2			
5-6	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлнүүдэй сэглэлтын тэмдэгүүд.	2	Сэглэлтын тэмдэгүүд.		
7-8	Шалгалтын ажал: Изложени.	2	Изложени.		
9-10	Хэдэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлнүүд.	2			
11-12	Багсаан нубариһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл	2			
13-14	Зэргэлэн нубариһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл	2			
15-16	Дохалдан нубариһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл	2			
17-18	Орёо мэдүүлэлнүүдэй шүүлбэри.	2	Шүүлбэри.		
19	Шалгалтын диктант.	1	Диктант.		
20	Алдуу дээрэ ажал.	1			

21-22	Холболтогүй орёо мэдүүлэл	2			
23-24-25	Ниилэлдээн харилсаатай холболтогүй орёо мэдүүлэл.	3			
26-27-28	Дахалдаһан харилсаатай холболтогүй орёо мэдүүлэл	3			
29-30	Холболтогүй орёо мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые табилга.	2	Сэглэлтын тэмдэгүүд.		

№	Сэдэбэй нэрэнүүд (Бур.хэл 9-4ч).	саг	шалгалтын янзанууд	түсэбөөр	фактич
1-2	Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ.	1			
3-4	Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ.	1			
5-6	Сэхэ хэлэлгэтэй мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые табилга.	2			

7	Шалгалтын диктант.	1	Диктант		
8	Алдуу дээрэ ажал.	1			
9-10	Холилдоһон орёо мэдүүлэл.	1			
11-12	Холилдоһон орёо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүд.	1	Сэглэлтын тэмдэгүүд.		
13-14	Х.Х.Х. Зураг хаража зохёолго бэшэлгэ.	1	Зохёолго бэшэлгэ.		
15-16	Үгүүлэл. Үгүүлэлэй байгуулга.	1			
17-18	Үгүүлэлэй илгарал.	1			
19-20	Хэлэлгын стильнүүд.	1			
21	Хэлэлгын стильнүүд.	1			

22	Текст ба тэрэнэй байгуулга.	1			
23	Жэл соо үзээнөө дабталга.	1	Дабталга.		
24	Жэл соо үзээнөө дабталга.	1	Дабталга.		